

В. В. Біліченко

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАХИСТУ КЛЮЧОВИХ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Україна у сучасних міжнародних відносинах стає все більш активним та прогресуючим суб'єктом. Показовим критерієм авторитету держави на міжнародній арені є виконання принципів міжнародного права, зокрема принципу поваги прав людини.

Результати дослідження. Права і свободи людини – великі завоювання сучасної цивілізації. Тільки проголосивши 24 серпня 1991 р. свою незалежність, Україна стала реальним суб'єктом міжнародного права [1, с. 5]. Діставши, нарешті, можливість самостійно визначати напрями побудови своєї державності та пріоритети в політиці, парламент нашої держави продекларував приєднання до загальнолюдських цінностей і загальновизнаних принципів міжнародного права, що дістало відображення у підписанні та ратифікації низки схвалених Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй міжнародно-правових документів, особливо в галузі прав людини. Виходячи зі свого європейського вибору, Україна започатковує процес змін, поділяючи основні ідеї і принципи Європейської Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та Європейської соціальної хартії, покладаючи в основу свого подальшого розвитку інтереси людини, її прагнення жити і творити в гармонії зі своїми цінностями, із суспільством і природою.

Починаючи із 1991 року Україна як незалежна держава бере участь у розробці міжнародно-правових стандартів прав людини (МПСПЛ) та намагається їх упроваджувати в діяльність суб'єктів публічної влади. Саме така політика корелюється із положенням статті 18 Конституції України, відповідно до якої зовнішньополітична діяльність нашої держави спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права. Крім цього, принцип відповідності міжнародним стандартам прав і свобод людини закріплений у статтях 3, 5, 6, 8, 9 Основного Закону [2].

Діяльність Національної поліції у сфері забезпечення реалізації міжнародних стандартів прав людини здійснюється у відповідності до ч. 2 ст. 3 Конституції України, яка зазначає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [3].

Саме поняття «міжнародний стандарт» у теорії міжнародного права трапляється часто, воно стосується різних сфер міждержавних відносин, тому визначення стандарту має різні смислові відтінки. Цим терміном позначають як загальні конвенційні положення, так і правила поведінки, закріплені в технічних документах. Порівняльний аналіз різних наукових підходів з питань стандартизації дав змогу визначити диференційований підхід до з'ясування правової природи міжнародних стандартів у різних сферах суспільних відносин. Такий факт формує теоретичну основу для подальшого вивчення всього різноманіття прояву міжнародних стандартів у різних галузях міжнародного права [4, с. 100–104].

Ефективне функціонування Національної поліції України є необхідною умовою захисту конституційного ладу, забезпечення законності і правопорядку, дотримання прав і свобод людини. Від діяльності працівників Національної поліції України значною мірою залежить успішність реалізації національних інтересів та стабільність суспільного розвитку держави [4, с. 100–104]. У сучасному світі проблеми захисту прав і свобод людини виходять далеко за межі ведення окремої держави.

Ступінь реалізації прав людини в державі багато в чому залежить від неухильного дотримання та виконання законів. Європейські стандарти прав та свобод людини інколи можуть бути безпосередньо спрямовані на регламентацію діяльності поліції та її посадових осіб. Компетенція Національної поліції щодо реалізації європейських стандартів прав людини отримує прояв у різних сферах її діяльності, зокрема під час охорони публічної безпеки і порядку, протидії злочинності, здійснення досудового розслідування, розшуку осіб тощо.

Необхідність запровадження єдиних міжнародних стандартів у діяльність Національної поліції зумовлена зростанням рівня транснаціональної організованої злочинності, значними темпами міграції населення у світі, суттєвими відмінностями в національних системах підготовки поліцейських кадрів, а також проблемою забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів.

Підписання міжнародних угод також зумовлює у діяльності Національної поліції неухильне дотримання стандартів у сфері захисту прав людини під час реалізації правоохоронних функцій, необхідність реагувати на появу нових видів злочинів і діяти відповідно до міжнародних стандартів прав людини. Тому є нагальна потреба погодити засади діяльності системи правоохоронних органів України зі світовими (зокрема, європейськими) стандартами. Міжнародна спільнота вимагає захищати права і свободи та сприяти їх відновленню у разі їх порушення.

Права людини перебувають у площині взаємин людини і держави та можуть бути обмежені тільки спеціально уповноваженими на те органами держави та лише у випадках відповідності закону. Такими повноваженнями нині наділена Національна поліція України в рамках застосування поліцейських заходів [5, с. 124–127].

Поліцейський захід – це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону про забезпечення використання покладених на поліцію повноважень [3].

Так, поліцейський захід можна застосовувати тільки виключно під час виконання повноважень поліції, він має бути законним, необхідним, пропорційним і ефективним. Поліцейські заходи використовують у публічному управлінні для охорони суспільних відносин, що виникають у окремих сферах публічної діяльності, а механізм правового регулювання застосування поліцейських заходів встановлює підстави й порядок застосування відповідних превентивних або примусових заходів.

Під час застосування поліцейських заходів поліцейському важливо розуміти, що права людини являють собою імперативний стандарт, адже, отримуючи закріплення у правових нормах, що чітко прописують можливі варіанти поведінки поліцейських, права людини стають правилом, формально визначеним, обов'язковим для всіх, гарантованим відповідними механізмами забезпечення і процедурами захисту [6, с. 19–29].

Поліція є однією з основних інституцій, що забезпечують примус у державі. Його законність, обґрунтованість та виваженість є запорукою функціонування правової системи держави. Міжнародні стандарти у галузі прав людини передбачають обмеження повноважень поліції на застосування примусу. У ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку від 1979 р. йдеться, що службовці органів правопорядку можуть застосовувати силу тільки у разі суворой необхідності і в обсязі, необхідному для виконання їхніх обов'язків [7].

У цьому положенні підкреслюється, що застосування сили службовцями органів правопорядку має бути винятковим, хоча мається на увазі, що службовці органів правопорядку можуть бути уповноважені застосовувати силу за розумної необхідності в конкретних обставинах для запобігання злочину або під час виконання законного затримання чи допомоги в його проведенні щодо порушників або підозрюваних; сила, що виходить за ці межі, не може бути застосована.

В Основоволожених принципах застосування сили і вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку ООН від 1990 р. визначено, що уряди та органи правопорядку повинні прийняти і впровадити норми і правила про застосування сили та вогнепальної зброї проти осіб. Під час розробки таких норм і правил Уряд і органи правопорядку повинні постійно тримати в полі зору питання етики, пов'язані із застосуванням сили та вогнепальної зброї. Звертається особлива увага на те, що всі службовці органів правопорядку відбиралися за допомогою належних процедур відбору, володіли належними моральними, психологічними та фізичними якостями для ефективного виконання своїх функцій і проходили постійну і ретельну професійну підготовку.

Їх придатність для виконання цих функцій повинна підлягати періодичній перевірці. Значним кроком у напрямі до європейських практик і важливою частиною реформи органів правопорядку в Україні є створення Державного бюро розслідування (ДБР).

З метою забезпечення належної уваги та дотримання прав людини у складі Національної поліції було створено Управління забезпечення прав людини Національної поліції, серед основних завдань Управління – вивчення та аналіз проблемних питань у діяльності органів і підрозділів

поліції стосовно дотримання прав і свобод людини, підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів з цих питань для Голови НПУ, забезпечення контролю за дотриманням прав і свобод людини працівниками поліції під час забезпечення заходів з підтримання публічної безпеки та порядку, під час виявлення та розкриття злочинів, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням та протидії злочинності, досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Так, керівництвом Міністерства юстиції та Національної поліції було підписано меморандум про співпрацю, який забезпечить дотримання прав людини стосовно затриманих правоохоронними органами громадян та гарантує кожному право на захист.

Першим напрямом такого документа є постійний щоденний обмін інформацією про затриманих, про факти порушень строків повідомлення про затримання, про факти порушень прав затриманих. Це дасть можливість швидко реагувати на факти порушень прав затриманих.

Наступним напрямом сумісної роботи стане забезпечення затриманих інформацією про їхні права та обов'язки. Меморандум забезпечить реалізацію прав людини, які гарантовані базовими документами Ради Європи. Особливо це стосується забезпечення раннього доступу до правосуддя, а також запобігання застосуванню катувань та нелюдського поводження стосовно затриманих осіб.

Досягнення розумного балансу між превентивними і силовими діями щодо правопорушень завжди є і буде однією з головних проблем стратегії поліцейської діяльності, тому встановлення обмежень прав і свобод людей, що можливі у разі застосування поліцейських заходів, повинно бути пропорційним цінностям правової держави, що захищається як основним законом, так і іншими законами держави.

Такі обмеження повинні враховувати необхідний баланс інтересів особистості, суспільства і держави. Повага до особи, охорона і захист її честі та гідності – обов'язок усіх державних органів, громадських організацій і службових осіб. Цей конституційний обов'язок рівною мірою стосується і діяльності Національної поліції із забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина.

Отже, керуючись демократичними засадами розвитку держави, цілком зрозуміло, що діяльність Національної поліції будується та здійснюється за принципом дотримання прав людини, який своєю чергою передбачається та регулюється Конституцією України, законами України та відомчими актами. Саме знання працівниками Національної поліції основних прав і свобод громадян та порядку їх реалізації дає їм змогу правильно орієнтуватися в порядку застосування заходів переконання та примусу щодо кожного окремого громадянина.

Література

1. Наливайко Л.Р., Степаненко К.В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навчальний посібник. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року (зі змінами та доповненнями). *Офіційний вебсайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
4. Денисюк Д. Завдання Національної поліції України: проблеми законодавчого закріплення. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 100–104.
5. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 124–127.
6. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 1 (84). С. 19–29.
7. Європейський кодекс поліцейської етики : рекомендація Rec. (2001) 10 прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників міністрів. URL: <http://www.cm.coe.int/ta/rec/2001/2001r10.htm>.

А н о т а ц і я

Біличенко В. В. Міжнародні стандарти щодо захисту ключових прав та свобод людини в діяльності правоохоронних органів України. – Стаття.

У статті охарактеризовано основні міжнародні стандарти дотримання прав людини. Визначено основні історичні моменти формування системи прав людини та громадянина. У цій статті подано можливі варіанти покращення та модернізації законодавства на прикладі міжнародного досвіду. Визначено механізм утворення та забезпечення міжнародно-правових стандартів. Окреслено ключові права людини, висвітлюються питання, пов'язані із дотриманням міжнародно-правових стандартів прав людини в діяльності правоохоронних органів. Сформовано загальні рекомендації для модернізації правоохоронної системи України та покращення нормативно-правової бази у цій сфері. У цій роботі висвітлено основні міжнародні договори, якими регулюється діяльність Національної поліції: основні положення меморандуму про співпрацю, що на практиці повинен забезпечити дотримання прав людини стосовно затриманих правоохоронними органами громадян, гарантує право на захист. У цьому документі визначено напрями діяльності, котрі повинні попередити вчинення порушень відповідно до строків повідомлення про затримання, також інформування затриманих щодо їхніх прав та обов'язків, їхнього процесуального статусу. Документ спрямований на збалансування сил превентивного та силового блоку, що на поточний момент вимагає негайного втручання з боку законодавчих та виконавчих органів влади. Така нормотворча діяльність стане каталізатором у модернізації стратегії захисту прав та свобод людей, честі та гідності, захисту інтересів суспільства і держави. Обов'язок забезпечення реалізації вищеперелічених засад правової демократичної держави частково покладено на правоохоронну систему, центральним органом якої є Національна поліція України. У цій роботі проаналізовано значне місце міжнародних стандартів у модернізації правоохоронної системи, основна функція якої полягає у забезпеченні захисту основоположних прав та свобод людини та громадянина. Таке міжнародне партнерство дасть змогу підвищити рівень готовності працівника поліції до виконання професійних завдань та обов'язків або набуття ними нових, необхідних у роботі навичок.

Ключові слова: права людини, міжнародні стандарти, Національна поліція України, свободи людини, поліцейські заходи.

S u m m a r y

Bilichenko V. V. International standards for the protection of key human rights and freedoms in the activities of law enforcement agencies of Ukraine. – Article.

The article describes the main international standards of human rights. The main historical moments of formation of the system of human and civil rights are determined. This article presents possible options for improving and modernizing legislation on the example of international experience. The mechanism of formation and maintenance of international legal standards is determined. The key human rights are outlined, the issues related to the observance of international legal standards of human rights in the activity of law enforcement bodies are covered.

General recommendations for modernization of the law enforcement system of Ukraine and improvement of the legal framework in this area have been formed. This paper highlights the main international agreements governing the activities of the National Police: the main provisions of the memorandum of cooperation, which in practice should ensure respect for human rights in relation to citizens detained by law enforcement agencies, guarantees the right to protection. This document identifies areas of activity that should prevent violations in accordance with the terms of notification of detention, as well as informing detainees about their rights and responsibilities, their procedural status. The document is aimed at balancing the forces of the preventive and power bloc, which currently requires immediate intervention by the legislature and the executive. Such rule-making activity will become a catalyst in the modernization of the strategy of protection of human rights and freedoms, honor and dignity, protection of the interests of society and the state. The obligation to ensure the implementation of the above principles of a democratic state governed by the rule of law is partly imposed on the law enforcement system, the central body of which is the National Police of Ukraine. This paper analyzes the significant place of international standards in the modernization of law enforcement systems, the main function of which is to ensure the protection of fundamental human and civil rights and freedoms. Such an international partnership will increase the level of readiness of a police officer to perform his/her professional tasks and responsibilities or to acquire new skills necessary for their work.

Key words: human rights, international standards, National Police of Ukraine, human freedoms, police measures.